

Ways to increase the investment attractiveness of regions in activating attracting foreign investment to the economy

Rukhiddin Zayniddinov¹

Tashkent State University of Economics

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2020
Received in revised form 15 September 2020
Accepted 25 September 2020
Available online 1 October 2020

Keywords:

Foreign investments
investment attractiveness of the country
investment potential of the region
attractiveness of the investment climate
Uzbekistan
Doing business index
Global competitiveness index
Expert RA
V.I.Klimov's methodology.

ABSTRACT

This article examines the issues of increasing the investment attractiveness of the regions in expanding the attraction of foreign investment to the economy. In particular, a comparative study of the research conducted by economists to determine the economic potential of the country / region, methods of its assessment and the attractiveness of the investment climate in the regions. Moreover, the analysis of factors affecting investment activity, investment potential and investment attractiveness in the case of Uzbekistan is revealed on the basis of statistical data by regions.

Scientific and methodological recommendations have been developed to ensure the smooth development of the regions, to further increase the country's position in international indexes conducted by international economic organizations, to eliminate problems and shortcomings that hinder the investment climate and to increase the investment attractiveness of regions.

2181-1415/© 2020 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилишни фаоллаштиришда мінтақалар инвестицион жозибадорлигини ошириш йўналишлари

АННОТАЦИЯ

Калиг сўзлар:
Хорижий инвестициялар
мамлакатнинг
инвестицион
жозибадорлиги

Мазкур мақолада иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилишни фаоллаштиришда худудлар инвестицион жозибадорлигини ошириш масалалари ўрганилган. Жумладан, иқтисодчи олимларнинг мамлакат/худуднинг иқтисодий салоҳияти,

¹ Assistant of the Department of "World economy", Tashkent State University of Economics, Tashkent, Uzbekistan
email: zayniddinovrukhiddin@gmail.com

худуднинг инвестицион
салоҳияти
инвестицион мухит
жозибадорлиги
Ўзбекистон
Doing business индекси
Глобал рақобатбардошлиқ
индекси¹
Эксперт РА
В.И.Климов методикаси

уни баҳолаш усуллари ҳамда худудлардаги инвестицион мухит жозибадорлигини аниқлаш юзасидан ҳозиргача олиб борган тадқиқотлари қиёсий ўрганилган. Шунингдек, Ўзбекистон мисолида инвестицион фаолият, инвестицион салоҳият ва инвестицион жозибадорликка таъсир кўрсатадиган омиллар таҳлили минтақалар кесимида статистик маълумотлар асосида очиб берилган.

Худудларнинг бир текисда ривожланишини таъминлаш, мамлакатнинг халқаро иқтисодий ташкилотлар томонидан ҳар йили ўтказиладиган халқаро индекслардаги ўрнини янада ошириш, инвестицион мухит жозибадорлигини ошириш йўлида тўсик бўлиб келаётган муаммо ва камчиликларни бартараф этиш ҳамда минтақалар инвестицион жозибадорлигини ошириш бўйича илмий-услубий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Пути повышения инвестиционной привлекательности регионов в активации привлечения иностранных инвестиций в экономику

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:
Иностранные инвестиции
инвестиционная
привлекательность
страны
инвестиционный
потенциал региона
привлекательность
инвестиционного климата
Узбекистан
Индекс Doing business
Индекс глобальной
конкурентоспособности
Эксперт РА
методика В.И. Климова.

В статье рассматриваются вопросы повышения инвестиционной привлекательности регионов при расширении привлечения иностранных инвестиций в экономику. В частности, было изучено сравнительное исследование экономического потенциала страны / региона, методов его оценки, а также привлекательности инвестиционного климата в регионах; анализ факторов, которые влияют на инвестиционную активность, инвестиционный потенциал и инвестиционную привлекательность на примере Узбекистана; раскрывается на основе статистических данных по регионам.

Разработаны научно-методические рекомендации для обеспечения сбалансированного развития регионов, дальнейшего повышения позиций страны в международных индексах международных экономических организаций, устранения проблем и недостатков, препятствующих инвестиционному климату, и повышения инвестиционной привлекательности регионов.

КИРИШ

Ўзбекистон иқтисодиётини жадал ривожлантириш ва ишлаб чиқаришда инновацияларни жорий қилиш ҳамда иқтисодиётда макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини таъминлашда инвестициялар, шу жумладан, хорижий инвестициялар беқиёс ўрин тутади. Инвестицияларга бўлган эътиборнинг кучайиши бугунги кунга келиб, мамлакатимиздаги инвестицион фаолиятнинг ривожлантирилишига олиб келди. Бу борада эришилган аниқ ютуқ ва

муваффақиятларнинг кенг ва атрофлича таҳлили, шу асосдаги муҳим амалий хулосалар, келгусида эътибор қаратишимииз лозим бўлган энг долзарб масалалар орасида мамлакатимиз тараққиётининг устувор йўналишлари ва ривожланиш дастурларини белгилашда, албатта, асосий эътибор хорижий инвестицияларга қаратилаётганлигини таъкидлаш керак.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида: “Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қайси давлат фаол инвестиция сиёсатини юритган бўлса, ўз иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришган. Шу сабабли ҳам инвестиция – бу иқтисодиёт драйвери, ўзбекча айтганда, иқтисодиётнинг юраги, десак, муболаға бўлмайди. Биз фақат инвестицияларни фаол жалб қилиш, янги ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш ҳисобидан иқтисодиётимизни жадал ривожлантиришга эришамиз. Иқтисодиётдаги ижобий натижалар эса ижтимоий соҳада тўпланиб қолган муаммоларни тизимли ҳал этиш имконини яратади. Буни ҳаммамиз чукур тушуниб олишимиз ва ишимизни шу асосда ташкил этишимиз шарт. Хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш учун мамлакатимизнинг инвестиция салоҳиятини тўла намоён этиш чораларини қўришимиз кундалик ҳаётимиздан жой олган энг долзарб масалалардан бири бўлмоғи лозим” [1], деб таъкидлаб, хорижий инвестицияларнинг иқтисодиётни ривожлантиришдаги ғоят муҳим аҳамиятини ва уни жалб қилишнинг долзарблигини эътироф этади.

Жаҳон ҳамжамиятида глобализация жараёни кечмоқда. Глобализация жараёнига қўшилиш бу дунёнинг етакчи давлатлари билан ҳамкорликда бўлиш, иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий соҳадаги давлат сиёсатининг ўзаро манфаатли асосда бу давлатлар сиёсатига мос келишидир. Шу нуқтаи-назардан Ўзбекистон жаҳон ҳамжамияти олдида бугунги кунда ўзининг ижтимоий-иктисодий ривожланиш даражаси, дунё харитасида географик жойланиши, табиий ресурсларининг таркиби ва захираси, ҳукумат олиб бораётган инвестиция сиёсати ва бошқалар билан муҳим роль ўйнайди. Бу эса, ўз навбатида, хорижий инвестицияларнинг кириб келиши учун қулай инвестиция муҳити барпо этиш заруритини кўрсатади.

Шу сабабдан ҳам мулкчилик ва хўжалик юритиш шакл ва усуллари ўзгараётган ва ривожланаётган ҳозирги жараёнда миллий иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилишни кенгайтирища худудлар инвестицион жозибадорлигини ошириш масалаларининг илмий-назарий асосларини ўрганиш ва ишлаб чиқиш долзарб муаммолардан саналади. Қолаверса, Ўзбекистоннинг бугунги кунда йирик хорижий инвестицияларни қабул қилувчи мамлакатлар қаторига кириши учун барча иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий асос ва шарт-шароитлар яратилган. Лекин, Ўзбекистонга хорижий инвесторларни жалб қилиш ва улар киритаётган сармоялар миқдори ҳозирги давр талабларига тўлиқ жавоб бермайди. Шунинг учун ҳам бозор ислоҳотларининг навбатдаги босқичида мамлакатимизга хорижий инвестицияларни фаол жалб қилишда минтақалар инвестицион жозибадорлигини ошириш масалаларини ҳал этиш муҳим аҳамиятга эга бўлган устувор вазифалардан бири сифатида қаралиши лозим. Шу боисдан ҳам нафақат ички, балки хорижий инвестицияларни самарали жалб қилишни такомиллаштириш, улар ҳажмини кўпайтириш ҳамда улардан самарали

фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш йўналишларида илмий асосланган хулоса ва тавсиялар ишлаб чиқиш долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражаси, инвестиция фаоллигининг ўсиш суръатлари инвестиция муҳитига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Хорижий инвестицияларни республика иқтисодиётига жалб этиш учун зарурий шарт-шароитлар яратилиши муҳимдир, у, қачонки, қайси мамлакатда иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва ҳуқуқий шарт-шароитлар мавжуд (ижобий) бўлсагина ўша давлат иқтисодиётига қўйилиши мумкин [2]. Инвестиция муҳитининг жозибадорлиги хорижий инвестициялар оқимини кўпайтиришнинг муҳим омили ҳисобланади. Ўз навбатида, инвестиция муҳити ўзи нима? Унинг жозибадорлиги нималарга боғлиқ? Инвестиция муҳитига қандай таъриф бериш мумкин? Қолаверса, инвестиция муҳитига қандай омиллар таъсир кўрсатади? каби саволларнинг туғилиши, табиийдир.

Иқтисодчи-олимлардан А.Вахабов, Ш.Хажибакиев, Н.Муминовлар инвестиция муҳити тўғрисида қуйидагиларни таъкидлаб ўтадилар: “Инвестиция муҳити – бу хорижий капитал қўйилмаларининг қалтислик даражасини ва улардан мамлакатда самарали фойдаланиш имкониятларини олдиндан белгилайдиган иқтисодий, сиёсий, юридик ва ижтимоий омиллар йиғиндисидир. Инвестиция муҳити комплекс, кўпқиррали тушунча бўлиб, миллий қонунчилик, иқтисодий шарт-шароитлар (инқизоз, ўсиш, стагнация), божхона режими, валюта сиёсати, иқтисодий ўсиш суръатлари, инфляция суръатлари, валюта курсининг барқарорлиги, ташқи қарздорлик даражаси каби кўрсаткичларга эга” [3]. Шунингдек, мамлакатдаги инвестиция жараёнларига таъсир кўрсатувчи иқтисодий, сиёсий, меъёрий-ҳуқуқий, ижтимоий ва бошқа шарт-шароитлар мажмуи инвестиция муҳитини англаатади.

“Инвестиция муҳити” ва “инвестиция иқлими” синоним тушунчалар сифатида ишлатилади. Бу хусусда иқтисодчи-олимлардан Д.Ғозибеков ва Т.Қоралиевлар томонидан қуйидаги фикрлар билдирилган: “Инвестиция иқлими жуда кенг маънода ишлатиладиган тушунча бўлиб, инвестор томонидан ҳисобга олинадиган барча муаммо ва масалаларни мужассамлаштиради. Инвестор томонидан маълум бир мамлакатга капитал ажратишнинг қулай ва ноқулай томонлари белгиланади, шу билан бир қаторда, ўз капиталини киритмоқчи бўлган мамлакат мафкураси, сиёсати, иқтисодиёти ва маданиятига катта аҳамият берилади” [4].

Шунингдек, иқтисодчи олимлар К. Эклунд, Ж. Кейнс, М. Сорнаражах, В.Н.Щербаков, К.В.Балдин, В.М.Аскинадзи, В.Ф.Максимов, Э.С.Хазанович, Али Салим, Муҳаммад Реза Разави, Лиу Ванг ва Н.Г.Каримов, Д.Ғ.Ғозибеков, А.В.Вахабов, Ш.Х.Хажибакиев, Н.Г.Муминов, Ш.И.Мустафакулов, М.А.Раимжонова, Б.С.Маматов, Д.Ю. Хўжамқуловларнинг илмий ишларида инвестицион муҳит жозибадорлиги, миллий иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилиш муаммоларига бағишланган масалалар кўриб чиқилган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Илмий мақолада күтарилигтан муаммони атлофлича таҳлил қилиш, таҳлил натижаларини тизимлаштириш асосида илмий асосланган хулоса ва тавсиялар ишлаб чиқишида индукция ва дедукция, мақсадли ривожлантириш, тизимли ва қиёсий таҳлил, график тасвирлаш, эксперт баҳолаш ва иқтисодий статистик каби усуулардан кенг фойдаланилди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Инвестиция мұхитининг ҳолатини инвестиция фаолиятини амалга оширишнинг мақсадға мувофиқлиги ва жозибадорлигини аниқладиган иқтисодий, ижтимоий, ташкилий, ҳуқуқий, сиёсий, экологик ва бошқа шартшароитларнинг умумлаштирувчи хусусиятлари белгилаб беради. Инвестиция мұхити деганда, мамлакат иқтисодиёти ёки унинг маълум бир ҳудудига киритиладиган инвестицияларнинг самарадорлигини ва хавфсизлигини таъминлашга қаратылған иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, ташкилий-ҳуқуқий, экологик, маданий ва бошқа шартшароитлар мажмуаси тушунилади. У мәйян ҳудудга инвестициялар киритишнинг мақсадға мувофиқлиги ва жозибадорлигини белгилайдиган шартшароитларнинг мавжуд ижобий ва салбий томонларини англалади.

Амалий ҳаётда чет эл инвесторлари бирор мамлакат иқтисодиётига инвестицияларини киритиши билан боғлиқ бўлган қарорларни қабул қилиши учун ўша мамлакатнинг бизнесни ташкил этиш ва уни юритиш учун шартшароитлари, инвестицион мұхитни соғломлаштириш бўйича олиб бораётган ижтимоий-иқтисодий сиёсати, хусусан, хорижий копманияларнинг ҳеч қандай монеликсиз кириб келиши, фаолият олиб бориши учун эркин иқтисодий ва маҳсус зоналарнинг ташкил этилгани, солиқ ва бошқа молиявий имтиёзларнинг мавжудлигига эътибор қаратишади. Шунинг учун ҳам кўпгина ривожланган тансмиллий компаниялар (ТМК) тўғридан-тўғри инвестицияларни бирор бир мамлакат иқтисодиётига киритишдан олдин халқаро рейтинг агентликлари томонидан эълон қилинадиган, хусусан, Жаҳон банкининг “Бизнесни юритиш” [5], Бутунжаҳон иқтисодий форумининг “Глобал рақобатбардошлиқ индекси”, Тинчлик учун жамғармасининг “Давлатларнинг фаолияцизлик индекси” каби рейтинг кўрсаткичларига жиддий диққат қаратишади. Шунингдек, мамлакатлар ҳудудларининг бевосита инвестицион жозибадорлигини баҳолайдиган: “Эксперт РА”, “Forbes” журнали ва МДҲ мамлакатлари учун яхши таниш булган Н.И.Климов методларидан кенг фойдаланилади.

Россия Федерацияси минтақаларининг инвестицион жозибадорлигини баҳолашда “Эксперт РА” рейтинг агентлиги методидан кенгрок, фойдаланилмоқда[6].

Мазкур моделда иккита параметр: потенциал ва рискнинг таъсир кўрсатиш вазнига қараб баҳо берилади. Ҳудуднинг рейтинги 12 та гуруҳга бўлинган соҳалар бўйича аниқланади. Потенциал боғиқлик ҳар бир ҳудуд рейтинги тавсифи бўйича координаталар текислиги, яъни ордината ўқида ҳудуднинг бир фоизлик салоҳиятига тўғри келадиган инвестицияларнинг умумий ҳажми, обсцисса ўқида эса инвестицион риск индекси жойлаштирилади [2].

Шунингдек, иқтисодий ҳаётнинг турли қирраларини акс эттирувчи "Forbes" журналида инвестицион жозибадорлик б 6 та гурухли параметрлар бўйича баҳоланади. Булар: ижтимоий тавсифлар; аҳолининг тўлов қобилияти; ишбилармонлик муҳити; инқирозларга қарши тура олиш; инфраструктура; қулийлик. Ҳар бир гуруҳ параметрининг вазни ўз бизнесини ташкил қилишга ва аҳолининг эҳтиёжларини қондиришга қаратилган потенциал инвесторнинг қизиқишилари орқали баҳоланади. Гуруҳ кўрсаткичлари бўйича энг юқори натижага эришган худуднинг рейтинг бали ҳам юқори бўлади [7].

1-расм. Мамлакат худудларининг инвестицион жозибадорлигини аниқлашомиллари [2].

В.И.Климов томонидан ишлаб чиқилган методикада инвестиция муаммосига айрича назар ташланган. “Инвестициялар” тушунчасининг бирламчи аҳамият касб этиши ва “инвестицион муҳит”, “инвестицион фаоллик”, “инвестицион жозибадорлик” тушунчалари эса ҳосилавий аҳамиятга эга экани қайд этилган. Бунда инвестицион фаоллик “жараён” категориясини, қолганлари эса “ҳолат”ни англатади. Муаллиф томонидан инвестиция ва унинг ҳосиласи бўлган тушунчалар ўртасидаги боғлиқлик аломатлари график кўринишида қисқа вақт оралиғи бўйича

изоҳланган. Аниқ кўрсаткичлар миқдори (Х, Y, Е) бўйича баҳолаш натижалари асосида минтақаларнинг инвестицион жозибадорлиги даражалари: мақбул (соғлом) инвестицион иқлимга эга бўлган худудлар; ўртача инвестицион иқлимга эга бўлган худудлар; номақбул инвестицион иқлимга эга бўлган худудлар; жуда ҳам номақбул инвестицион муҳитга эга бўлган худудларга бўлинади.

Аммо шуни таъкидлаш лозимки, ушбу методика айрим камчиликлардан ҳам ҳоли эмас. Масалан, инвестицион иқлим ва худуднинг фаоллиги ўртасида математик боғлиқлик мавжуд эмас. Шунинг учун таниқли олим Ш.Мустафакулов томонидан бошқа бир қатор методикалар таҳлил этилиб, қуйидаги метод бўйича худудларнинг инвестицион жозибадорлигини баҳолайдиган комплекс омиллар гурӯҳи таклиф этилади (1-расм).

Юқорида қайд этган методларни қиёсий таҳлил қилиш орқали шунга амин бўлдикки, инвесторлар учун кулай ва бой маълумотларни ўз ичига қамраб олган метод сифатида "Эксперт РА" рейтинг агентлиги томонидан эълон қилиб бориладиган худудларнинг инвестицион жозибадорлиги индекси ҳамда "Forbes" журналиниң методикасини қайд этиш мумкин. В.И.Климов методикасининг илмий асосланганлик даражаси юқори бўлсада аммо у ҳам маълум камчиликлардан ҳоли эмас. Учта методиканинг ўзига хос ижобий ва салбий томонлари мавжуд. Мазкур методикалар бўйича мамлакат/худудларнинг инвестицион жозибадорлигига баҳо берилганда бой статистик маълумотлар, хукуқий меъёрий хужжатлар, эксперталарнинг баҳоси ва бошқа муаммога алоқадор бўлган сўровномалар таҳлил этилади. Шунингдек, омавий ахборот воситалари орқали чоп этилган ахборотлар, маълумотлар ва олимларнинг тадқиқотлари ҳамда кичик бизнеснинг ривожланганлик даражасига тегишли бўлган кўрсаткичлардан кенг фойдаланилади.

1-жадвал. Инвестицион жозибадорликни акс этадиган кўрсаткичлар тизими [8].

Гурух	Кўрсаткич
Иқтисодий жозибадорлик	Макроиқтисодий барқарорлик (mb)
	Меҳнат бозорининг самарадорлиги (mbs)
	Инфратузилмаларнинг сифати (is)
	Институтларнинг сифати даражаси (isd)
	Ички бозорнинг имконияти/ҳажми (ibh)
	Технологияларнинг ривожланиш даражаси (trd)
	Инновацион салоҳият (is)
Хуқуқий жозибадорлик	Хуқуқий нуқтаи назардан бизнес қилиш учун яратилган қулай шароитлар
Инвестициялаш жараёнида рисклар	Демографик босимнинг даражаси (dbd)
	Олиб борилаётган сиёсатдан ва ҳаётдан норози бўлган аҳолининг қатлами (nb)
	Давлат тузилмаларида авж олган коррупция ҳолати (dtk)

	Инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг поймол бўлиш даражаси (ihepb)
	Юқори бошқарув гурӯҳларининг таъсир кўрсатиш даражаси (ybog)
	Давлат хавфсизлик органларининг таъсир кўрсатиш даражаси (dxot)
	Бошқа давлат/худудларнинг таъсир кўрсатиш даражаси (bt)

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳудуднинг ривожланиши ва ахолини даромад билан таъминлашнинг асосий манбаларидан биридир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида мавжуд бўлганлиги боис ҳам унинг ривожланишининг таъминлаш стратегик омиллардан ҳисобланади. Айнан ушбу соҳанинг ривожланиши мамлакат/худуднинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожланишини ҳамда инвестицион жозибадорликнинг мустаҳкамланишини таъминлайди [9].

Бутунжаҳон иқтисодий форуми иқтисодий жозибадорликни аниқлашда қуйидаги формуладан фойдаланади:

$$IJ = mb + mbs + is + isd + ibh + trd + is \quad (1)$$

IJ - “Иқтисодий жозибадорлик” бўйича давлатга берилган балл.

Ҳуқуқий жозибадорликни аниқлашда “бизнесни юритиш” рейтингидан фойдаланилади.

Бу ерда, IJ - ҳуқуқий жозибадорлик; DB – “Doing Business”да давлатнинг рейтинги.

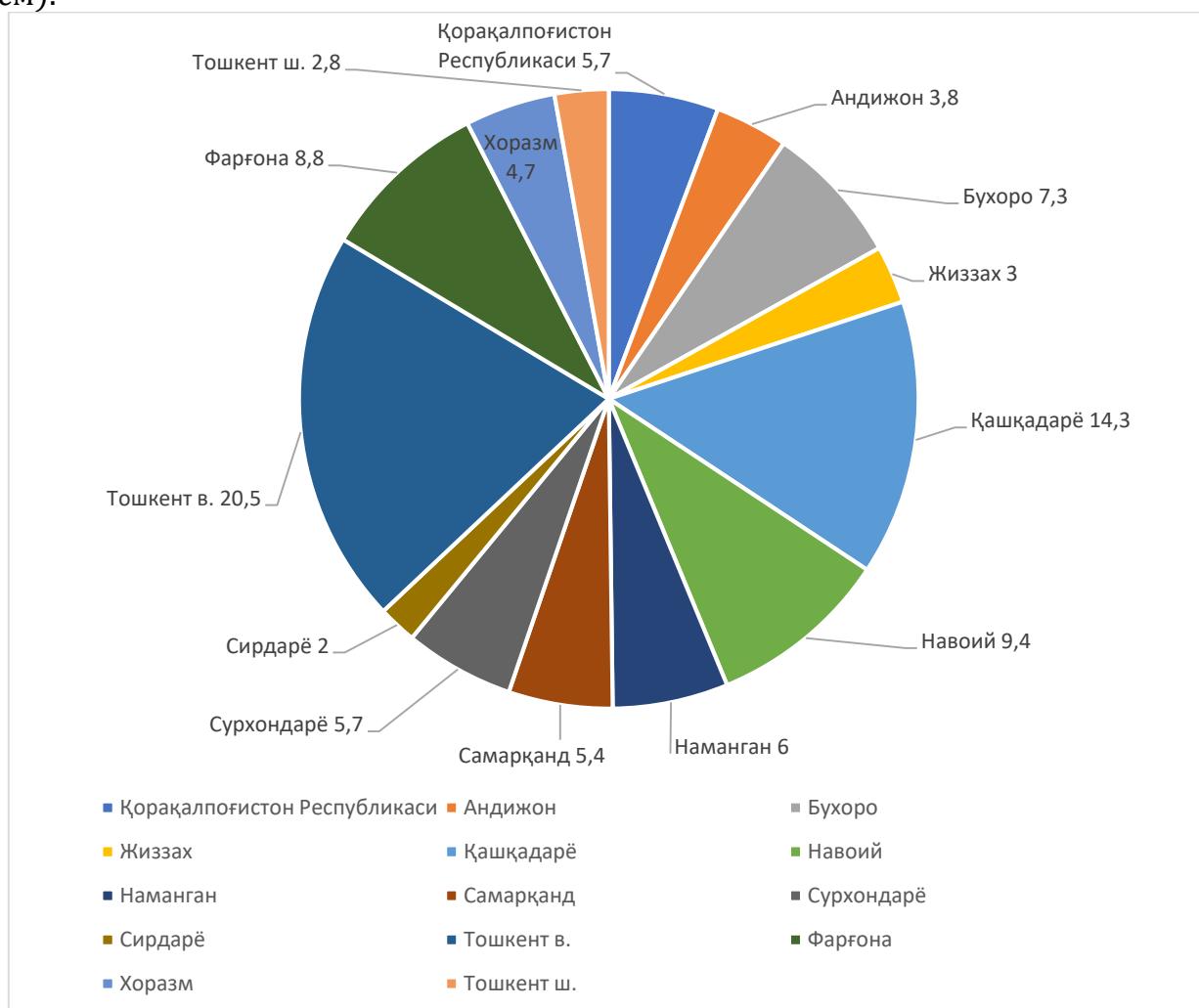
$$\text{risk} = \frac{1}{dbd+nb+dtk+ihepb+ybog+dxot+bt} \quad (2)$$

Бу ерда, risk - инвестициялаш жараёнида рискнинг мавжудлиги даражаси: кўрсаткич қиймати қанчалик катта бўлса, капитал қўйилмаларни жойлаштириш риск даражаси шунчалик кичик бўлади.

Қулай инвестиция муҳитини ривожлантиришда солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини кучайтириш беқиёс аҳамиятга эга [10]. Солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини тўрт жиҳатдан олиб қараш мумкин, улар: солиқ тўлашдан вақтинчалик озод қилиш; солиқ ставкасини камайтириш; солиқقا тортиладиган базани торайтириш; солиқ мажбуриятини бажаришни кечикитириш (солиқ кредити) [11]. Қайд қилинган рағбатлар у ёки бу даражада хориж инвестициялар иштирокидаги кенг доирадаги корхоналар учун татбиқ этилади. Рағбатлантирувчи солиқ имтиёзларининг амал қилишини, шунингдек, инвестицияларни инсон капиталига, технологик ўсиш ва техника билимлари соҳаларини ривожлантиришга, кенгайтиришга ҳам жорий қилиш керак. Буларнинг барчаси Ўзбекистонда инвестиция муҳитини моделлаштириш масаласини кун тартибига қўяди [12]. Бу модел хорижий инвесторга таъсир кўрсатадиган омиллар тўғрисида мукаммал маълумот тўплаш, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий вазиятни яққол баҳолаш ҳамда хорижлик шериклар ҳаракатлари мотивациясини англаш, хориж инвестицияларини тартибга солишнинг асосий воситаларини ислоҳ қилиш имкониятларини яратади [13].

Илмий ишимизни салоҳиятини янада ошириш учун, Ўзбекистан ҳудудларига йўналтирилаётган инвестициялар динамикасини таҳлил қилиб кўрсак. Зеро, ҳудудларнинг инвестицион фаоллиги ва инвестицион муҳит жозибадорлигининг ҳолати ҳамда ҳудудлар кесимида жон бошига тўғри келадиган капитал қўйилмаларнинг ҳажми орқали мамлакатнинг инвестицион жозибадорлигига баҳо бериш имкони яратилади.

2018 йилда ҳудудлар иқтисодиётига йўналтирилган инвестицияларнинг қиймати ва уларнинг улушига эътибор қаратадиган бўлсақ, ўртача республика кўрсаткичидан Тошкент вилояти, Кашқадарё, Навоий ва Фарғона вилоятларининг улуши юқори бўлгани ҳолда, қолган барча ҳудудларнинг улуши ўртачадан паст бўлган. Энг паст кўрсаткич Сирдарё вилоятига тўғри келади (2 фоиз), 2000 йиллар статистик маълумотларига кўра ҳам бу вилоят энг паст кўрсаткични қайд этган (2-расм).

2-расм. 2018 йилда ҳудудларнинг Республика бўйича жами хорижий инвестиция ва кредитлар ҳажмидаги улуши [14].

Олиб борилган илмий изланишлар натижасида шу нарсага амин бўлдикки, мамлакатнинг инвестицион муҳит жозибадорлигини ўрганиш, уни ҳар томонлама илмий-услубий асосда очиб бериш, энг аввало, мамлакат ҳудудларининг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини тадқиқ этиш муҳим ҳисобланиб, зеро, мамлакатнинг

ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлаш инвестицион муҳитга боғлиқ экан, инвесторлар ўз қарорларини шунга мувофиқ равишда ишлаб чиқишиади.

Бир жиҳатни қайд этиш лозимки, хорижий инвесторлар диққатини тортиш учун мамлакатимиз ҳудудларининг инвестицион жозибадорлигини ошириш масалаларини ҳал этиш лозимдир. АҚШнинг Гарвард мактаби мутахассисларининг таъкидига кўра, мамлакатнинг инвестицион жозибадорлигига баҳо беришда: хорижий ва миллий инвесторлар учун яратилган қонунчилик базаси, капитални мамлакат ҳудудидан олиб чиқиб кетиш имконияти, миллий валютанинг барқарорлиги, мамлакатдаги сиёсий вазият, инфляция даражаси ва миллий капиталдан фойдаланиш имконияти каби омиллар таъсир кўрсатади [15].

Бугунги кунда Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислоҳотлар ва уларнинг натижаси жаҳондаги етакчи ҳалқаро рейтинг агентликлари томонидан эътироф этилаётганини алоҳида таъкидлаш лозим. Масалан, дунёдаги нуфузли “Fitch Ratings” ва “Standard & Pours” рейтинг агентликлари биринчи марта мамлакатимизнинг ҳалқаро суверен кредит рейтингини белгилади. Ана шу рейтинг баҳолари “Барқарор” прогнозига эга бўлиб, бу яқин 12-18 ой давомида ушбу кўрсаткичнинг пасайиш эҳтимоли камлигини билдиради. Ўзбекистон эришаётган бундай рейтинг баҳолари кўпгина ривожланаётган давлатларга нисбатан юқори эканини қайд этиш лозим [16]. Ушбу рейтинг агентликлари Ўзбекистонда валюта, савдо ва нарх сиёсати эркинлашгани, давлат бошқарувидаги институционал ўзгаришлар, мамлакат олтин-валюта ва бюджет захираси етарли экани, давлат қарзининг камлиги сингари омилларга алоҳида эътибор қаратмоқда [17]. Келгуси йилнинг биринчи чорагида юртимиз тарихида илк марта Ўзбекистоннинг суверен давлат облигацияларини ҳалқаро молия бозорларига чиқарамиз. Бу борада биз “J.P.Morgan”, “Citibank”, “Deutsche Bank” каби етакчи ҳалқаро инвестиция банклари билан ҳамкорлик олиб бормоқдамиз.

Худудларнинг инвестицион жозибадорлигини аниқлашда мутахассислар турли услублардан фойдаланиб келмоқдалар. Уларнинг бир-биридан фарқи инвестицион муҳитни белгилайдиган кўрсаткич ва индикаторларни танлаб олишда намоён бўлади.

Юртимиз олимларининг тадқиқотларига кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлик индекси олтида элемент асосида ҳисобланган. Олинган маълумотларга кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлигини учта гуруҳга бўлиш мумкин [2]. (Қаранг: 2-жадвал).

Биринчи гуруҳга Тошкент шаҳри, Тошкент, Қашқадарё, Андижон ва Фарғона вилоятлари киради ҳамда улар инвесторлар учун энг қулай ҳисобланади (индекс 0,755-0,347).

Инвестицион жозибадорликнинг юқори бўлиши ушбу ҳудудларда табиий-иқтисодий салоҳият, инфратузилма, жумладан, транспорт ва ахборот-коммуникация тармоқларининг ривожланиш даражаси юқорилиги билан белгиланади.

Иккинчи гуруҳни Самарқанд, Бухоро, Навоий ва Наманган вилоятлари ташкил этади (индекс 0,322-0,288). Ушбу ҳудудлар хорижий инвесторларнинг қазиб оладиган ва қайта ишлайдиган корхоналар фаолият кўрсатаётганига қизиқиши билан белгиланади.

Учинчи гуруҳга нисбатан кам ривожланган ҳудудлар – Хоразм, Сурхондарё, Жиззах, Сирдарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси киради (0,284-0,234). Мазкур ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилишда давлатнинг иштироки юқори бўлиши лозим.

2-жадвал. Ўзбекистон ҳудудларининг инвестицион жозибадорлигини аниқлаш элементлари [2].

№	Ҳудудлар	Ҳудуднинг умумий иқтисодий ривожланиш даражаси	Ҳудуднинг молиявий ресурслар билан таъминланиши	Инвестицион инфратузилманинг ривожланиш даражаси	Ҳудуднинг демографик тавсифи	Институционал ўзгаришлар ва ривожланиш даражаси	Ҳудуднинг инвестицион фаолият хавфсизлиги даражаси	Мутлақ интеграл кўрсаткич
1	Қорақалпоғистон Республикаси	0,0064	0,121	0,085	0,222	0,559	0,535	0,234
2	Андижон	0,341	0,151	0,276	0,426	0,560	0,594	0,367
3	Бухоро	0,304	0,144	0,165	0,413	0,509	0,511	0,315
4	Жиззах	0,198	0,049	0,075	0,388	0,496	0,506	0,151
5	Қашқадарё	0,362	0,542	0,266	0,382	0,370	0,386	0,382
6	Навоий	0,536	0,189	0,218	0,348	0,348	0,439	0,338
7	Наманган	0,141	0,118	0,183	0,374	0,531	0,554	0,285
8	Самарқанд	0,181	0,234	0,154	0,401	0,607	0,522	0,322
9	Сурхондарё	0,150	0,101	0,104	0,324	0,549	0,422	0,250
10	Сирдарё	0,185	0,037	0,147	0,320	0,317	0,723	0,247
11	Тошкент	0,434	0,197	0,366	0,493	0,611	0,362	0,404
12	Фарғона	0,317	0,241	0,331	0,470	0,289	0,573	0,347
13	Хоразм	0,171	0,113	0,199	0,310	0,529	0,535	0,284
14	Тошкент ш.	0,837	0,793	0,701	0,820	0,580	0,845	0,755

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, ҳудудларни инвестицион салоҳиятини баҳолаш бўйича услубиёт ҳудуднинг инвестицион жозибадорлиги ва ундаги инвестицион фаоллик ўртасидаги объектив ҳолда мавжуд бўлган ўзаро алоқадорликни ҳисобга олади, бу эса, инвестицион иқлимини яхшилаш бўйича ҳудудий дастурларни ишлаб чиқишида муаммоли нуқта ва қўрсаткичларни аниқлашга имкон беради.

Юқорида келтирганимиздек, хорижий инвесторлар қайсиdir мамлакатга инвестиция киришидан авал халақаро иқтисодий ташкилотлар томонидан юритиладиган халқаро рейтингларга мурожат қилишади, ушбу рейтинглардан бири Бизнес юритиш рейтинги бўлиб, қуйида Ўзбекистонни ушубу индексдаги ҳолатини таҳлил қиласиз.

“Бизнес юритиш 2020” йиллик ҳисоботида Ўзбекистон 7 пофона юқорига кўтарилиб, ишбилармонлик муҳитини яхшилашда энг юқори кўрсаткичга эришган 20 мамлакат қаторига кирди (3-жадвал).

Ўзбекистон 2019 йил якунлари бўйича 100 балдан 69,9 балл тўплаб, 190 мамлакат орасида 69-ўринни эгаллади. 2018 йил рейтингга нисбатан мамлакат 76-ўриндан 7-ўринга кўтарилди.

3-жадвал. Бизнес юритиш рейтинги 2018-2019 йиллар [18].

№	Мамлакатлар	2018 йил	2019 йил
		БЮда ўрни	БЮда ўрри
1	Янги Зеландия	1	1
2	Сингапур	2	2
3	Дания	3	4
4	АҚШ	8	6
5	Буюк Британия	9	8
6	Қозоғистон	28	25
7	Россия Федерацияси	31	28
8	Хитой	46	31
9	Қирғизистон	70	80
10	Ўзбекистон	76	69

Ўзбекистон 2019 йил якунлари бўйича 100 балдан 69,9 балл тўплаб, 190 мамлакат орасида 69-ўринни эгаллади. 2018 йил рейтингга нисбатан мамлакат 76-ўриндан 7-ўринга кўтарилди.

Жаҳон банкининг Тошкентдаги ваколатхонаси матбуот хизматига қўра, Европа ва Марказий Осиё минтақасидаги бошқа тўртта давлат, шу жумладан Тожикистон, Озарбайжон ва Косово билан биргаликда Ўзбекистон ишбилармонлик муҳитини яхшилашда энг катта ютуқларга эришган 20 мамлакат қаторидан ўрин эгаллади [19].

Жаҳон банки эксперtlарининг фикрига қўра, Ўзбекистонда ишбилармонлик муҳитини яхшилашдаги асосий ислоҳотлар қуйидагилар:

- энг муҳим корпоратив қарорларда акциядорлар ҳуқуқлари ва ролини кенгайтириш, мулкчилик ва бошқарув тузилмаларини аниқлаштириш, шунингдек корпоратив шаффофликни ошириш орқали миноритар инвесторлар ҳимоясини кучайтириш;

- ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиқларини даромад солиги билан бирлаштириш орқали солиқقا тортишни соддалаштириш;

- хавфга асосланган божхона назорати механизмини жорий этиш орқали халқаро савдони соддалаштириш, шунингдек, импорт ҳужжатларига талабларни енгиллаштириш;

➤ ихтиёрий медиация тўғрисидаги қонунни қабул қилиш орқали шартномалар ижросини соддалаштириш, шунингдек, тарафларни низоларни медиация орқали ҳал қилишга ундаш учун молиявий рафбатлар яратиш [20].

2019 йилда Ўзбекистон “Тўловга лаёқатсизликни ҳал қилиш” индикаторидан ташқари рейтингнинг деярли барча кўрсаткичлари бўйича кўрсаткичларни яхшилади:

- Корхоналарни рўйхатдан ўтказиш - 96,2 балл, + 0,2 фоиз (глобал рейтингда 8-урин);
- Қурилиш учун рухсатномаларни олиш - 61,7, + 0,3 фоиз (132-чи);
- Электр таъминоти тизимиға уланиш - 86,9, + 0,9 фоиз (36-чи);
- Мулкни рўйхатга олиш - 67,9, + 0,9 фоиз (72-чи);
- Кредит олиш - 65, ўзгаришсиз (67-чи);
- Миноритар инвесторларини ҳимоя қилиш - 70, + 8 фоиз (37-чи);
- Солиққа тортиш - 77,5, + 0,6 фоиз (69-чи);
- Халқаро савдо - 58,2, + 8,4 фоиз (152-чи);
- Шартномаларнинг бажарилишини таъминлаш - 71,9, + 3,7 фоиз (22-чи);
- Тўлов қобилиятсизлигига рухсат бериш - 43,5, -1,7 фоиз (100-чи).

2019 йил бизнес юритиш қулайлиги бўйича етакчи ўнликка Янги Зеландия, Сингапур, Гонконг (Хитой), Дания, Корея Республикаси, АҚШ, Грузия, Буюк Британия, Норвегия ва Швеция кирди. Одатда рейтинг етакчилари рўйхатдан ўтказиш ва мулкни топширишда онлайн жараёнларга, шунингдек, солиқ декларацияларини топшириш учун электрон платформаларга эга бўлади [21].

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Бугунги кунда Ўзбекистонга хорижий инвестицияларнинг инвестицион маблағларини жалб этиш бўйича бир қатор масала ва муаммоларнинг ҳалигача очиқ қолаётганлигини таъкидлаш лозим бўлади. Иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб этишда давом этиб келаётган паст кўрсаткичнинг сабабларини аниқлаш мақсадида Ташқи ишлар вазирлиги (ТИВ) Ўзбекистонда ишлаш тажрибасига эга хорижий сармоядорлар, бизнесменлар ва молия ташкилотларининг эксперtlари ўртасида сўровнома ўтказган. Улар Ўзбекистонга сармоя оқимини тўхтатиб қўяётган қатор омил ва шароитларнинг баъзилари сифатида қуйидагиларни санаб ўтишган:

- банк-кредит тизимининг такомиллашмагани;
- сармоядорлар ҳуқуқларининг заиф ҳимояси ва етарли даражада самарали бўлмаган суд тизими;
- маъмурий-бюрократик тўсиқлар (кўплаб хорижий компаниялар ўз фаолиятини амалга ошириш учун лицензия ва рухсат олиш тартиб-қоидаларидан норози);
- паст инвестиция рейтинги [22].

Юқорида келтирилган инвестицион муҳит жозибадорлигини ошириш йўлида тўсиқ бўлиб келаётган муаммо ва камчиликларни бартараф этиш йўлида қўйида тавсия этилаётган таклифларнинг амалиётга татбиқ қилиниши мамлакат инвестицион муҳит жозибадорлигини ошириш йўлида мақбул иш бўлар эди:

➤ халқаро ташкилотлар томонидан ўтказиладиган сўровномаларда фаол иштирок этиш, жаҳон мамлакатларининг инвестицион жозибадорлигини кўрсатадиган рейтингларнинг барчасида Ўзбекистоннинг ҳам иштироқини таъминлаш (ГРИ, ГИИ, БЕРИ ва б) [23].

➤ сўмнинг қадрини кўтариш ва бунинг асосида банк фоизи ставкаларини барқарорлаштириш;

➤ маъмурий буйруқбозлик ҳолатларига чек қўйиш ва хорижий инвесторларнинг мамлакатга нисбатан қарашларини ўзгартириш;

➤ ҳар бир вилоятларнинг марказларида маркетинг, ҳуқуқий маслаҳатхоналар ва бошқа хизматларни келажакда тадбиркорлар фаолиятини ривожлантириш учун шунингдек инвесторларнинг ҳуқуқ ва манафаатларини ҳимоялаш учун ташкил этиш лозим;

➤ мамлакатга жалб қилинган хорижий инвестицияларнинг мониторингини такомиллаштириш мақсадида ягона электрон дастур яратиш зарур;

➤ давлат бюджети харажатлари ва киритилган инвестицияларни онлайн тарзда кузатиш имконини яратиш.

Ушбу таклиф ва тавсияларнинг амалиётга самарали татбиқ этилиши Ўзбекистон иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилишда инвестицион муҳит жозибадорлигини ошириш йўлидаги муҳим тадбилар сирасига киришига ишонамиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1.Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 29 декабрь № 271-272 (7229-7230) сони.

2.Мустафакулов Ш.И. Инвестицион муҳит жозибадорлиги. Илмий-амалий қўлланма. –Тошкент:Baktria press,2017.-320 б.

3. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: «Молия», 2010. – Б. 153.

4.Ғозибеков Д.Ғ., Носиров Э.И. Ўзбекистон иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб қилиш. Рисола. – Т.: «Иқтисод-молия», 2007. – 92 б. 4

5.<http://www.doingbusiness.org>

6. Uktamov H.F. Problems of Evaluation and Procuring Economic Security At Enterprises. Asian Journal of Technology & Management Research. Vol.10 – Issue: 01 [Jun-2020]. 123-129. <http://globalimpactfactor.com/asian-journal-of-technology-management-reserach>.

7. Уктаомов Х.Ф. Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини баҳолашнинг кўрсаткичлар тизими “Ўзбекистон молия бозорини ривожлантиришда инвестиция фондларининг жозибадорлигини ошириш” мавзусида республика илмий-назарий конференцияси 2020 йил 29-декабр. 461-463 б.

8. Schwab K. World economic Forum: The Global Competitiveness Report. Geneva: World economic Forum, 2013.

9. Уктаомов Х.Ф. Саноат корхоналари иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш йўллари. «O'zbekistonda ilm-fan va ta'lim masalalari: muammo va yechimlar»

mavzusidagi 33-son. Konferensiya materiallari. 171-173 б.
[https://t.me/online conference materials](https://t.me/online_conference_materials)

10. Уктаев Х.Ф., Файзиев. Р. А. Роль эконометрического моделирования в обеспечения устойчивого экономического роста страны. Молодежь в науке: новые аргументы новые аргументы 2018 й. 16-феврал. 45-50 б.
<file:///C:/Users/Admin/Downloads/2308>

11. Uktamov X.F. Korxonalarning iqtisodiy xavfsizlik tizimini tashkil etishning nazariy asoslari.“Ўзбекистон иқтисодиётининг инновацион ривожланиши доир асида ташки иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг долзарб муаммолари” мавзусида республика илмий - амалий анжумани материаллари туплами. Тошкент: ТДИУ, 24.04.2019 йил. 126-129 б.
<file:///C:/Users/Admin/Downloads/2388>

12. Уктаев Х.Ф. Корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлик тизимини ташкил этишнинг назарий асослари “Ўзбекистон иқтисодиётининг инновацион ривожланиши доирасида ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг долзарб муаммолари” мавзусида республика илмий-назарий конференцияси 2017 йил 14-декабр, Тошкент ш. Тошкент давлат иқтисодиёт университети

13.Уктаев Х.Ф. Саноат корхоналарда иқтисодий хавфсизликни баҳолаш индикаторлари. “Миллий юксалиш ва ёшларнинг ижтимоий сиёсий фаоллигини оширишнинг долзарб масалалари” мавзусида республика илмий-назарий конференцияси 2020 йил 24-25 апрел

14. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси давлат Статистика қўмитасининг расмий веб-сайти маълумотлари асосида ҳисобланди

15. Stobaugh R.B. How to Analyze Foreign Investment Climates // Harvard Business Review. 1969. September-October.

16. Уктаев Х.Ф. Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг илмий-назарий жихатлари. Бизнес-Эксперт журнали 07.02.2018 90-б.

17. Уктаев Х.Ф. COVID-19 пандемияси шароитида аҳолини иш билан таъминлаш йўллари. “Янги Ўзбекистон иқтисодиётининг макроиктисодий барқарорлигини таъминлаш: муаммолар, таҳлиллар ва натижалар” онлайн, илмий-масофавий конференцияси тезислар тўплами 2020 йил 30-апрел, Тошкент ш. Тошкент давлат иқтисодиёт университети

18.https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf

19.Ismailova, N. (2020). Торгово-экономические отношения Узбекистана с Индией на современном этапе. *Архив научных исследований*, 33(1). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/3249>

20.Ismailova, N. (2020). Positive Aspects of the Development of Public-Private Partnership in Uzbekistan. *Архив научных исследований*, 33(1). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/3248>

21.Zayniddinov, R. (2020). THE PROSPECTS OF IMPROVING THE ATTRACTION OF FOREIGN INVESTMENTS INTO THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Архив научных исследований*, 1(26). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2495>

22. Ўзбекистон Республикасининг Ташқи ишлар вазири Абдулазиз Комиловнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати ялпи мажлисидаги нутқи (Тошкент шаҳри, 27-май 2017 й.).

<http://www.mfa.uz/uz/about/speech/2017/05/11127/>

23.Zayniddinov, R. (2019). THE ISSUES OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENT IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UZBEKISTAN. *Архив научных исследований*, 1(1). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/722>